

- NTU «KhPI», 2012. 372 p. **3.** Koulman Dzh. Kapytal sotsyal'nyy u chelovecheskyy [Social and human capital]. *Obshchestv. nauky y sovremennost'* [Social Sciences and Modernity]. 2001, no. 3, pp. 121–139. **4.** Kurbatov V. *Sotsyal'noe proektyrovanye: Uchebnoe posobyе* [Social projecting: Textbook]. Rostov-on-Don, «Fenyks», 2001. 416 p. **5.** Lektorskiy V. Ratsyonal'nost' kak tsennost' kul'tury [Rationality as the value of culture]. *Voprosy fylosofy* [Problems of Philosophy]. Available at: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=527&Itemid=52. (accessed 30.09.2016). **6.** Lukov V. *Sotsyal'noe proektyrovanye: ucheb. Posobyе* [Social projecting: Textbook]. Moscow, Yzd-vo Mosk. Humanyt. Un-ta, Flynta, 2007. 240 p. **7.** Nurhaleeva L. Molokh sotsyal'noho proektyrovannya Osnovy sotsyokul'turnoho proektyrovannya [Moloch social engineering Fundamentals of the sociocultural design]. Available at: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/1165/files/7-nurgaleeva.pdf>. (accessed 30.09.2016). **8.** Pryhozhyn Y. *Or sushchestvuyushcheho k voznykshemu. Vremya y slozhnost' v fizycheskykh naukakh* [From Being to arisen. Time and complexity in the physical sciences]. Moscow, 1985. 185 p. **9.** Samburov E. *Sotsyal'noe modelyrovanye, prohnozrovanye y proektyrovanye : kurs lektsyy* [Social modeling, forecasting and design: lectures]. Yrkutsk, Yzd-vo Yrkut. hos. un-ta, 2010. 173 p. **10.** Semashko L. Tetrasotsyolohyya: sotsyal'naya harmonyya kak klyuchevaya unyversal'naya tsennost' novoho veka. Rezyume dlya 71 Sessyy «Social Values in Global Age» 36th World Congress [Tetrasociology: social harmony as a key universal value of the new century. Summary for 71 Session «Social Values in Global Age» 36th World Congress]. Available at: <http://www.iis2003beijing.com.cn/en/AS/S71-8.htm>. (accessed 30.09.2016). **11.** Syvyrynov B. Sotsyal'naya ratsyonal'nost' kak komponent sotsyal'noy perspektivy [Social rationality as a component of social perspective]. *Sotsyolohycheskye yssledovannya* [Sociological studies]. 2003. №. 4. pp. 3–12. **12.** Smyrnova N. *O knyhe V.A. Lektorsko* [About the Book by V. A. Lektorskiy]. Available at: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=741&Itemid=52. (accessed 30.09.2016). **13.** Shapovalova E. Filososfs'ka refleksiya fenomenu sotsial'noho proektuvannya [Philosophical reflection phenomenon of social engineering]. *Visnyk NTUU "KPI": Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika* [Bulletin of "KPI" Philosophy. Psychology. Pedagogy]. № 1, 2014. Available at: <http://journal-phipsyped.kpi.ua/article/view/35899>. (accessed 30.09.2016). **14.** Bourdieu P. *Acts of Resistance: Against the new Myths of Our Time*. Cambridge, 1998.

Надійшла (received) 20.10.2016

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Цілепокладання як основа соціального проектування: праксеологічний підхід / М. В. Бірюкова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 40 (1212). – С. 34–40. – Бібліогр.: 14 назв. – ISSN 2227-6890.

Целеполагание как основа социального проектирования: праксеологический подход / М. В. Бирюкова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 40 (1212). – С. 34–40. – Бібліогр.: 12 назв. – ISSN 2227-6890.

Targeting is the basis of social engineering: praxeological approach / M. V. Biryukova // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – №. 40 (1212). – P. 34–40. – Bibliogr.: 14. – ISSN 2227-6890.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About of Authors

Бірюкова Марина Василівна – кандидат соціологічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри соціології та політології, тел.: (095) 60-80-550; e-mail: birmarina@gmail.com.

Бирюкова Марина Васильевна – кандидат социологических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», профессор кафедры социологии и политологии, тел.: (095) 60-80-550; e-mail: birmarina@gmail.com.

Biryukova Marina Vasylivna – Candidate of Sociological Science (Ph. D.), Docent, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Professor at the Department of Sociology and Political Science, tel.: (095) 60-80-550; e-mail: birmarina@gmail.com.

УДК 316.342:355.014

О. Ю. КЛИМЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

У статті проаналізовано особливості процесів соціальної стратифікації на окремих територіях Сходу України, утворених в результаті збройного конфлікту в рамках проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях. Автор висвітлює передумови економічного, політичного, культурного, демографічного та ідеологічного характеру в результаті виникнення яких відбулася соціальна диференціація в тій частині українського суспільства, яка залишилась на тимчасово окупованих територіях.

Ключові слова: криза, стратифікація, диференціація, тимчасово окуповані території, соціальне розшарування.

В статье проанализированы особенности процессов социальной стратификации на отдельных территориях Востока Украины, возникших в результате вооруженного конфликта в рамках проведения антитеррористической операции в Донецкой и Луганской областях. Автор освещает предпосылки экономического, политического, культурного, демографического и идеологического характера в результате возникновения которых произошла социальная дифференциация в той части украинского общества, которая осталась на временно оккупированных территориях.

Ключевые слова: кризис, стратификация, дифференциация, временно оккупированные территории, социальное расслоение.

© О. Ю. Клименко, 2016

The article analyzes the characteristics of social stratification processes in certain regions of the East of Ukraine, resulting from the armed conflict in the framework of the antiterrorist operation in the Donetsk and Lugansk regions. The author illuminates the background of economic, political, cultural, demographic and ideological nature as a result of which there was social differentiation in the part of Ukrainian society, which remained on the temporarily occupied territories. Particular attention is paid to the study of the impact of anti-terrorist operation in the differentiation processes in modern Ukrainian society, identifying new filters of social stratification, defining their relationship with social transformation.

Keywords: crisis, stratification, differentiation, temporarily occupied territories, social stratification.

Постанова проблеми. Характерною рисою соціальних систем сучасного суспільства є динамічність змін, що відбуваються в них, основним механізмом яких виступають відхилення від традиційних форм соціальної дії, обумовлені виникненням різного рівня кризових ситуацій. З погляду системного аналізу криза є основою для переходу соціальних систем з одного стану до іншого й цілком може бути підставою для перегляду існуючої соціальної стратифікації. В умовах пролонгованої політичної кризи на Донбасі, поглибленої військовим конфліктом, в українському суспільстві виникають нові форми соціальної стратифікації, що кардинально відрізняються від раніше існуючих складною структурою соціальних фільтрів, виявлення та аналіз яких представляє науковий інтерес. Таким чином, вивчення процесів диференціації в сучасному українському суспільстві на сьогоднішній день є актуальною проблемою.

Аналіз наукових досліджень. Засновниками теорії структурного функціоналізму К. Девісом та У. Муром соціальна стратифікація розглядалась в контексті розподілу індивідів за принципом важливості їх професійної діяльності та внеску в розвиток суспільства [1]. Марксистська школа соціології ключовими факторами соціального розшарування вважала економічні взаємини та розподіл власності на засоби виробництва [2]. Відповідно до теорії обміну Дж. Хоманса фактором відсутності рівності в суспільстві є неадекватний обмін результатами праці. Вийшовши за межі аналізу виключно економічних передумов соціальної стратифікації М. Вебер виокремив соціальний престиж та доступ до влади в якості передумов до соціальної нерівності [3].

Взявши за основу концепцію П. Сорокіна, в рамках якої проаналізовано три різновиди диференціації суспільства – економічну, політичну та професійну [4], нами було проаналізовано окремі нові елементи в соціальних структурах тимчасово окупованих територій Донбасу. Окрім того, для визначення ознак соціального розшарування в зазначеному регіоні за умов перебігу низки кризових ситуацій в статі залучено теорію диференціації Т. Парсонса, відповідно до якої визначено якісні, рольові та статусні характеристики новостворених страт.

Метою статті є визначення особливостей соціальної стратифікації на тимчасово окупованій території Донбасу.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи кризу як стан, що виник у результаті накопичення соціальних проблем, детермінуючих диспропорції в розвитку соціальних інститутів, яка природно створює непередбачувані ситуації, в суспільстві починають змінюватись складові соціальної структури. Особливого значення кризові ситуації набувають для розвитку наступних поколінь, оскільки сприяють напрацюванню нових соціальних практик, раніше не характерних для суспільства,

внаслідок чого відбувається викривлення процесів соціальної стратифікації. Тому під кризовою ситуацією слід розуміти не тільки процеси дезінтеграції соціальних систем, що виникають у наслідок збігу несприятливих факторів чи інституціональних диспропорцій, а й загальні тенденції, притаманні соціальним структурам і зумовлені нерівномірним розвитком зовнішнього та внутрішнього середовища, а також соціальних інститутів загалом і окремих їх частин. Наслідком виникнення кризової ситуації є зміна звичних (традиційних) умов життєдіяльності, що спричиняють суттєві відхилення від норми в організації соціальних інститутів. У рамках системних криз, що виникли в наслідок військово-політичного конфлікту на Донбасі, необхідно виокремити бідність як кризову ситуацію, спровоковану економічною кризою, збройний конфлікт та соціальне відчуження певної частини суспільства, що відбувається в наслідок вимушеного нерівномірного переміщення людських мас в межах держави.

Проведення антитерористичної операції на Сході України спричинило виникнення нових форм соціальної стратифікації. Внаслідок масового переселення населення з районів збройного конфлікту тисячі громадян втратили роботу, майно та засоби до існування. Тривалість воєнних операцій створила ситуацію за якої певна категорія людей не може повернутись додому та змушена шукати прихисток на території підконтрольній українській владі. Збройний конфлікт став передумовою виникнення нового для українського суспільства явища – «раптової бідності». Оскільки сім'ї внутрішньо переміщених осіб через вимушену зміну постійного місця проживання втратили буквально все, ставши незабезпеченою категорією громадян, яка не має власного житла, засобів до існування та втратила соціальний капітал. Тому кризова ситуація, зумовлена проведенням антитерористичної операції, актуалізувала вже існуючі проблеми, пов'язані із процесами диференціації, що відбуваються в українському суспільстві.

На думку Г. Спенсера, окрім класичних передумов розшарування в суспільстві, що перебуває в кризовому стані, виникають «додаткові вектори» в основі яких лежать демографічні та соціокультурні характеристики, що обумовлюють відхід від дихотомічної моделі стратифікації [5, с. 25]. Окрім того, відповідно до «репутаційної теорії» У. Л. Уорнера одну з провідних ролей в процесі соціальної стратифікації відіграє громадська думка, яка обумовлює формування соціального поля в якому відбувається розшарування.

Загальний контекст соціальних настроїв на тимчасово окупованих територіях Донбасу визначає наступні фактори соціальної диференціації:

По-перше, панічний страх місцевого населення за своє життя, якому постійно загрожує небезпека через ведення бойових дій і присутністю в густонаселених районах значної кількості озброєних осіб. На тимча-

сово окупованій території фактично немає людей які б так чи інакше не відчували на собі вплив результатів обстрілів артилерії або стрілецької зброї. Не слід скидати з рахунків присутність у самопроголошених республіках презумпції винності. В наслідок чого усе мирне населення вважається винуватим у випадку яких-небудь непорозумінь або конфліктів із представниками терористичних збройних формувань, починаючи від автомобільних аварій і закінчуючи з'ясуванням побутових відносин. Тому з появою в громадському місці людей зі зброєю й у формі основна маса цивільних громадян намагається максимально швидко ретируватись аби зайвий раз не звертати на себе уваги. За такої напруженої ситуації значна кількість мешканців тимчасово окупованих територій просто втомилися від постійного відчуття страху.

По-друге, не розуміння суті всього що відбувається або перекручене уявлення про реальну дійсність. Сьогодні вже із упевненістю можна сказати, що інформаційна війна й на окупованих територіях, і на лінії розмежування, Україною однозначно програна. З травня 2014 р. інформаційний простір Донбасу повністю контролюють російські ЗМІ, які не соромляться у виборі технологій впливу на свідомість пересічних громадян і використовують у повному обсязі свій аналітичний потенціал.

По-третє, соціальна напруга, викликана дефіцитом якісних продуктів харчування та медикаментів, що виник через економічну блокаду тимчасово окупованих територій Донбасу, негативно позначається винятково на цивільному населенні, яке змушене виживати, або за рахунок гуманітарної допомоги, надаваної Гуманітарним штабом «Поможем» Благодійного фонду «Розвитку України», або за рахунок родичів пенсіонерів, що встигли переоформити свої пенсії в Україні та паралельно отримують матеріальну допомогу від окупаційної влади. Ні на терористичних військах, ні на керівництві так званих «ДНР» й «ЛНР» економічна ізоляція не позначилася, оскільки, завдяки високому рівню фінансування, вони можуть дозволити собі все від дорогих медикаментів до візитів в ресторани.

По-четверте, соціальне відчуження, що займає особливе місце в процесі соціальної диференціації. Більшість жителів, що залишилися на території Донбасу, підконтрольної терористам, оцінюють стан в який потрапили, як «забуті» або «кинуті» своєю державою. Де-юре вони продовжують бути громадянами України, де-факто – повністю позбавлені всіх прав і свобод, гарантованих Конституцією, а отже знаходяться в положенні повністю безправних людей, інтереси яких держава не захищає, офіційно визнаючи цей факт. 21 травня 2015 р. Верховна Рада ухвалила заяву про уникання деяких зобов'язань, передбачених Міжнародним пактом про громадянські й політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, в якій зазначалось: «Враховуючи неможливість гарантувати Україною дотримання прав людини в повному обсязі відповідно до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Європейської соціальної хартії на території проведення АТО че-

рез об'єктивну необхідність вжити заходів для відсічі збройної агресії РФ, Україні необхідно здійснити тимчасовий відступ від (деяких) зобов'язань» [6, с. 2].

Таким чином, на тимчасово окупованій території Донбасу виникло специфічне соціокультурне середовище, на стан та розвиток якого вплинули економічна криза, інформаційний вакуум, продуктова блокада, бойові дії, присутність значної кількості озброєних осіб, правова розгубленість, відсутність будь-якої підтримки з боку держави. Все це в комплексі стало серйозною основою для формування особливого складу світоглядних позицій у мешканців зазначеного регіону, досить приблизний аналіз яких дозволяє виділити наступні категорії громадян, котрі залишилися на окупованій території в силу тих або інших обставин, що не залежать від них, формально можна розподілити за наступними категоріями:

1. Ті, що не мають фізичної можливості виїхати та їх родини – «громадяни з соціальними обтяженнями». До зазначеної категорії відносяться інваліди, переміщення яких пов'язане з значними фінансовими витратами та необхідністю медичного супроводу, родичі яких не мають таких можливостей саме через багаторічну боротьбу з недугою. Вони, стали фактично, заручниками ситуації, оскільки держава офіційно не організувала евакуацію людей з особливими потребами, єдиний вивіз, що був здійснений – це піар акція Н. Королевської на передодні президентських виборів 2014 р. В умовах окупації, ці люди залишилися, не тільки без соціальних виплат, але й без необхідних медикаментів та медичної допомоги – фактично на грані виживання, тому знаходяться в стані абсолютної занедбаності, яка формує негативне ставлення, як до терористів, так і до української влади. Слід зауважити, що на 1 січня 2014 р. тільки в Донецькій області налічувалося 105 967 осіб інвалідів з них 51 тис. тих, що отримали інвалідність на виробництві. На виплату пенсій щомісяця виділялося 192,3 млн. грн. [7].

2. Інституціонально закріплені громадяни, обмежені державою у волі та своєму переміщенні – діти-сироти, діти-інваліди, що утримуються в інтернатах, інваліди й літні люди, що проживають у хоспісах, ув'язнені, які відбувають покарання, пацієнти психіатричних клінік. Їхня доля більш ніж сумна, перебуваючи на утриманні держави, вони так і не були евакуйовані з окупованих територій. Рішення про необхідність їхнього переміщення в заклади, що знаходяться на території підконтрольній офіційній владі, почали прийматися тільки через рік після початку АТО. Зараз І. Герашенко намагається вести переговори з терористами про вивіз із окупованих територій лише деяких ув'язнених, не афішуючи за яким принципом обираються зазначені громадяни. Умови життя зазначеної категорії громадян, включаючи дотримання прав і свобод, навіть сьогодні нікого не хвилюють. Про існування інтернатів для сиріт і дітей-інвалідів на окупованій території взагалі забули, 5 тис. осіб, що утримувались в перших й 3 тис. осіб, які проживали в других [8], просто пропали з офіційної української статистики. Пацієнти хоспісів і психіатричних клінік були розпущені терористами після захоплення закладів, що займалися їх утриманням. Зрозумі-

ло, що самостійно вижити в умовах військової агресії зазначена категорія громадян не могла, однак, певна частина з них змогла пристосуватися.

Приблизно одна третина (18 тис. перебували на обліку в пенітенціарній службі плюс невідома кількість осіб, які знаходились у камерах попереднього утримання) колишніх ув'язнених змогла знайти себе у незаконних збройних формуваннях «ДНР» й «ЛНР». Незначна кількість дітей-сиріт залучається терористами до розвідувальної діяльності, або як корегувальники артобстрілів. І перші, і другі, безумовно, підтримують окупаційну владу, яка дала їм «путівку в життя».

3. Співробітники державних установ, які не залишили своїх підопічних й організували боротьбу за їхнє виживання. Для офіційного керівництва структур, яким були підпорядковані, вони стали ворогами, оскільки почали співробітничати з незаконними терористичними організаціями. У Донецькій і Луганській областях у державних установах інтернального типу працювало 52 тис. осіб, а в пенітенціарній службі кількість співробітників сягала до 76 тис. [9].

Таким чином, виокремлені категорії громадян, кинуті напризволяще через неадекватну політику державного управління змушені були залишитись на окупованій території Донбасу та інтегруватись до новоутворених соціальних систем, сформованих терористичними організаціями, або шукати допомоги у благодійних організацій, які почали працювати в зоні АТО у 2015 р. Розглядаючи дану ситуацію з позицій наукової концепції соціально-адекватного управління, розробленої В. В. Буреогою, необхідно відзначити факт відсутності комунікації по вертикалі адміністративної ієрархії, що спричинив повне нерозуміння з боку чиновників профільних міністерств ситуації на місцях, результатом чого стало затягування з прийняттям належних рішень [10].

Окрім, категорій громадян, які залишились на окупованій території в силу обставин, що від них не залежать, існує й інша група, представники якої самостійно обрали проживання в псевдореспубліках не через ідейні вподобання, а з метою зберегти власний бізнес, економічні здобутки, соціальний капітал. Їх середовище так само неоднорідне й умовно може бути розподілено за наступними категоріями:

1. Як правило, до зазначеної групи входять громадяни, які володіють нерухомістю, у більшості з яких, окрім отриманої від держави ще в радянські часи квартири, або самостійно побудованого будинку, нічого не залишилось. Вони прекрасно розуміють, що не зможуть почати нове життя «з нуля» й комфортно його облаштувати. Більшість із них люди пенсійного віку, що звикли жити в умовах постійної економічної кризи, виховані на тоталітарній ідеології й, в принципі, здатні сприймати процес формування самопроголошених республік, чому сприяє російська пропаганда, створюючи ілюзію повернення традицій радянських часів.

Загальна чисельність пенсіонерів Донецької й Луганської областей становила більше 2 млн. осіб, 1,4 млн. й 0,7 млн. осіб, відповідно, що сумарно становило більше 30 % чисельності населення цих областей. На невідконтрольній українській владі території

на травень 2016 р. залишилося 1,2 млн. осіб. з них 662 тис. перереєструвалися для одержання пенсії, однак, скільки реально переїхали не відомо.

2. Підприємці, які самостійно організували свій бізнес й, на момент окупації, почали одержувати від нього серйозні доходи, мають добре налагоджене виробництво із власним технічним обладнанням, вивести яке фактично було неможливо з перших днів АТО. На їхні плечі ліг основний тягар податків, вони змушені були перереєструватися в Україні й платити податки встановлені терористичними організаціями. Такі підприємства або консервують своє господарство, або ледве витримують фінансовий тиск та умови промислової блокади, а їх власники категорично негативно ставляться як до офіційного Києва, так і до окупантів. На початку 2014 р. Донецька область за кількістю малих підприємств посідала друге місце після Києва, які становили 26 170, на яких було зайнято 159,7 тис. осіб. У Луганській області налічувалося 10 732 малих підприємств в яких працювала 61 тис. осіб.

3. Ті, хто змогли значно підвищити своє фінансове благополуччя своєчасно зорієнтувавшись та використавши на власну користь ситуацію, що склалась. Відсоток їх невеликий від загальної кількості підприємців (3–5 %), як правило, на початок 2014 р. їх бізнес перебував у стадії формування й вони, вчасно визначивши реалії окупації, змогли переорієнтуватись та підлаштуватись до умов воєнного часу, використавши їх для власного збагачення.

4. Представники інтелектуальної праці, мабуть, сама складна категорія, оскільки розділилася на два табори з діаметрально протилежними поглядами. Половина усвідомлено виїхала в Україну, або самостійно, або, евакуювавшись разом з навчальними закладами, та почала активну інформаційну боротьбу за права й свободи переселенців, зміну громадської думки щодо жителів Донбасу тощо. Друга половина, яка ніколи не приховувала своїх проросійських настроїв, які активно культивувала у своїх студентів, формуючи життєву позицію певного антидержавного характеру, з радістю сприйняла окупацію, розуміючи її як можливість для самореалізації та самоствердження під час будівництва нової освітньої системи. Підтримала їх позицію й державна політика Україна, яка не зняла ні вчених ступенів, ні звань навіть із самих фанатичних прихильників «Новоросії». Тільки через рік після початку АТО, у липні 2015 р. Міністр освіти і науки України повідомив, що 12 осіб були позбавлені вчених звань, однак їх список не був офіційно оприлюднений. Проте незаконні формування «ДНР» та «ЛНР» створили свою Вищу атестаційну комісію й тепер самостійно присуджують наукові ступені після «захисту» власних кандидатів і докторів наук. Крім того, особливої уваги заслуговує надходження російської наукової та пропагандистської літератури з гуманітарними конвоями, яка має значне ідеологічне навантаження. Відповідна ситуація фіксується й у середніх освітніх закладах, які вперше за стільки років отримали з гуманітарною допомогою повні комплекти навчальної літератури, що відповідає навчальним планам і програмам РФ. Крім того, працівники освіти мають

можливість одержувати від самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» заробітну плату, хоч не регулярно й із затримками, однак вона гарантує певну фінансову стабільність (приблизно 1800-2200 грн. на місяць).

Окрему категорію громадян окупованих територій складають «ідейні» особи, що завжди були зацікавлені у дестабілізації регіону та пропагували сепаратизм. Так називані прихильники «російського світу», що раптово отримали свій «шматочок» влади, колишні члени «російського клубу», що вийшли з нечисленних проросійськи налаштованих громадських організацій. Чисельність їх незначна в загальній масі населення самопроголошених «ДНР» та «ЛНР», але вони з радістю створюють гучну масову картинку для ЗМІ. Безумовно, їх послуги належним чином фінансуються, в результаті чого фінансове благополуччя зазначеної категорії суттєво покращилося, це дозволило цій групі переміститися до вищих щаблів соціальної ієрархії.

Окрім того, на тимчасово окупованих територіях залишилися й представники регіональної еліти – категорія осіб, яким однаково добре при будь-якій владі. Власне, якщо уважно проаналізувати нинішній склад так званих урядів «ДНР» та «ЛНР», то це люди, які чудово почували себе при українській владі та благополучно влаштувалися при окупаційній владі. Усі соціальні блага які вони мають – нажиті в Україні, але й зараз вони продовжують їх множити. З великою впевненістю можна сказати, що у випадку звільнення окупованих територій Донбасу зазначена категорія громадян буде впевнено продовжувати свою діяльність. Наприклад, службовці органів місцевого самоврядування, на окупованих територіях, залишаються на офіційному обліку як державні службовці, їх ніхто так і не розпустив, пенсійний стаж в Україні їм зараховується, вони вважаються як такі, що працюють. Більш того, їх печатки не анульовані, а отже прийняті рішення є легітимними в українському правовому полі. А Укази Президента України щодо реорганізації органів місцевого самоврядування стосуються винятково населених пунктів зони зіткнення. Отже, представники регіональних еліт так і залишилися в соціально сприятливій ситуації, однак їх реальні настрої з'ясувати неможливо, оскільки основою мотиваційних складових є виключно особиста вигода.

Висновки. Таким чином, соціальна стратифікація населення окупованих територій має досить складну структуру, а мотивації її представників до соціальної дії складні та мають дуалістичний характер, що обумовлює формування нетрадиційної (пірамідальної) моделі розшарування суспільства при класичному виділенні соціальних старт від найнижчих (люмпінізованих) до найвищих (еліт), складові яких залежать не тільки від економічних та політичних чинників, а обтяжені етичними, культурними та демографічними факторами.

Список літератури: 1. Davis K., Moore W. E. Some Principles of Stratification // American Sociological Review. – 1945. – № 10 (2). –

С. 242–249. 2. Маркс К., Энгельс Ф. Происхождения семи частной собственности и государства. Сочинения. 2-е изд. / Карл Маркс. – М.: Политиздат, 1969. – Т. 23. – 470 с. 3. Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии / Макс Вебер Избранные произведения: [пер. с немецкого. сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова]. – М.: Книга, 1990. – 808 с. 4. Сорокин П. А. Социальная стратификация и мобильность / Питирим Сорокин // Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – С. 295–424. 5. Кон И. С. Социологическая концепция Герберта Спенсера // История буржуазной социологии XIX – начала XX века / Под ред. И. С. Кона. Утверждено к печати Институтом социологических исследований АН СССР. – М.: Наука, 1979. – С. 40–52. 6. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 29. – ст. 267. 7. Захворюваність населення. Головне управління статистики у Донецькій області. Демографічна та соціальна статистика. – Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua/statinform1/health3.php>. – Дата звертання: 30 вересня 2016. 8. Соціальний захист населення. Головне управління статистики у Донецькій області. Демографічна та соціальна статистика. – Режим доступу: http://www.donetskstat.gov.ua/statinform1/soc_zah2.php – Дата звертання: 30 вересня 2016. 9. Обласні територіальні відділення Державної пенітенціарної служби України. Управління державної пенітенціарної служби України в Донецькій області. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/don/uk/index> – Дата звертання: 30 вересня 2016. 10. Бурега В. В. Соціально-адекватное управление: концептуализация модели / В. В. Бурега. – Донецьк: ДонГУУ, 2005. – 171 с.

References (transliterated): 1. Davis K., Moore W. E. *Some Principles of Stratification*. American Sociological Review, 1945, № 10 (2), pp. 242–249. 2. Marks K., Engels F. *Proishozhdeniya semi chastnoy sobstvennosti i gosudarstva*. [Seven of the origin of private property and the state] Moscow, Politizdat, 1969. Vol. 23. 470 p. 3. Weber M. *O nekotorykh kategoriakh ponimayushey sotsiologii* [The some categories understanding Sociology]. Moscow, Book, 1990. 808 p. 4. Sorokin P. A. *Sotsialnaya stratifikatsiya i mobilnost* [Social stratification and mobility]. *Chelovek. Tsivilizatsiya. Obschestvo* [Human. Civilization. Society]. Moscow, Politizdat, 1992, pp. 295–424. 5. Kon I. S. *Sotsiologicheskaya kontseptsiya Gerberta Spensera* [Sociological concept of Herbert Spencer]. *Istoriya burzhuaznoy sotsiologii XIX – nachala XX veka* [The history of bourgeois sociology XIX – early XX century]. Moscow, Nauka, 1979, pp. 40–52. 6. *Postanovya Verhovnoyi Radi Ukrainy* «Pro Zayavu Verhovnoyi Radi Ukrainy «Pro vidstup Ukrainy vid okremih zobov'yazan, viznacheni Mižnarodnim paktom pro gromadyanski i politichni prava ta Konventsiyu pro zahist prav lyudini i osnovopolozhni svobod» [On the the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Ukraine derogation from certain commitments under the International Covenant on Civil and Political Rights and the European Convention on Human Rights" Supreme Council]. 2015, № 29, st. 267. 7. *Zahvoryuvaniest naseleण्या. Golovne upravlinnya statistiki u Donetskiy oblasti* [Zagoryansky population. Smut management statistics Donatski region]. Available at: <http://www.donetskstat.gov.ua/statinform1/health3.php>. (accessed 30.09.2016). 8. *Sotsialniy zahist naseleण्या. Golovne upravlinnya statistiki u Donetskiy oblasti* [Social protection of the population. Smut management statistics Donatski region]. Available at: http://www.donetskstat.gov.ua/statinform1/soc_zah2.php. (accessed 30.09.2016). 9. *Oblasni teritorialni viddilennya Derzhavnoyi penitentsiarnoyi sluzhbi Ukrainy* [Oblen teritorialna vdden Derzhavno penteado service of Ukraine]. Available at: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/don/uk/index>. (accessed 30.09.2016). 10. Burega V. V. *Sotsialno-adekvatnoe upravlenie: kontseptualizatsiya modeli* [The Social and adequate management: conceptualization of model]. Donetsk, DonGUU, 2005. 171 p.

Надійшла (received) 20.10.2016

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Особливості процесів соціальної стратифікації на тимчасово окупованій території Донбасу / О. Ю. Клименко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 40 (1212). – С. 40–45. – Бібліогр.: 10 назв. – ISSN 2227-6890.

Особенности процессов социальной стратификации на временно оккупированных территориях Донбасса / Е. Ю. Клименко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 40 (1212). – С. 40–45. – Бібліогр.: 10 назв. – ISSN 2227-6890.

Features of processes of social stratification in the temporarily occupied territories of Donbass / E. U. Klimenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – No. 40 (1212). – P. 40–45. – Bibliogr.: 10. – ISSN 2227-6890.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Клименко Олена Юрївна – доктор соціологічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри соціології та політології, м. Харків; тел.: (050) 879-11-40; e-mail: kombatant@rambler.ru.

Клименко Елена Юрьевна – доктор социологических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры социологии и политологии, г. Харьков; тел.: (050) 879-11-40; e-mail: kombatant@rambler.ru.

Klimenko Elena Urievna – Doctor of Social Sciences, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Associate Professor at the Department of Sociology and Political Science; tel.: (050) 879-11-40; e-mail: kombatant@rambler.ru.

УДК 316.455

В. О. БОЛОТОВА, Т. М. БАЙДАК

ЭТНИЧЕСКАЯ КСЕНОФОБИЯ ХАРЬКОВЧАН: РЕЗУЛЬТАТЫ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного соціологічного дослідження етнічної ксенофобії (етнофобії) жителів м. Харкова. Дослідження показало, що етнофобія сприймається харків'янами як проблема у порівнянні з іншими видами ксенофобії. Основними її проявами є вербальна агресія та ігнорування, від якого найчастіше страждають цигани, араби і кавказькі етноси. Найбільший рівень толерантності харків'яни проявляють до слов'янських етносів, що пояснюється історичним досвідом спільного проживання. Основними характеристиками городян, що впливають на їх етнофобні установки, є стать, вік, рівень освіти.

Ключові слова: етнос, ксенофобія, етнофобія, етнічні стереотипи, профайлінг, дискримінація.

Статья посвящена анализу результатов эмпирического социологического исследования этнической ксенофобии (этнофобии) жителей г. Харькова. Исследование показало, что этнофобия воспринимается харьковчанами как проблема по сравнению с другими видами ксенофобии. Основными ее проявлениями является вербальная агрессия и игнорирование, от которого чаще всего страдают цыгане, арабы и кавказские этносы. Наибольший уровень толерантности харьковчане проявляют к славянским этносам, что объясняется историческим опытом совместного проживания. Основными характеристиками горожан, влияющими на их этнофобные установки, являются пол, возраст, уровень образования.

Ключевые слова: этнос, ксенофобия, этнофобия, этнические стереотипы, профайлинг, дискриминация.

The article analyzes the results of empirical sociological research concerning ethnic xenophobia (ethnophobia) of Kharkiv residents. The study revealed that residents of Kharkov perceive ethnophobia as a problem, compared with other forms of xenophobia. Its main manifestation is verbal aggression and neglect, from which Roma, Arabs and ethnic groups of the Caucasus often suffer. One of the new forms of ethnophobia is racial (ethnic) profiling. Racial profiling refers to the discriminatory practice by law enforcement officials of targeting individuals for suspicion of crime based on the individual's race, ethnicity, religion or national origin. Criminal profiling, generally, as practiced by police, is the reliance on a group of characteristics they believe to be associated with crime. The most biased attitudes, according to respondents, police appears towards Roma, Caucasian ethnicities and Arabs. The highest level of tolerance respondents feel to the Slavic ethnic group that is explained by the historical experience of living together. The main characteristics of the citizens, affecting their ethnophobia attitudes are gender, age and level of education.

Keywords: ethnicity, xenophobia, ethnophobia, ethnic stereotyping, profiling, discrimination.

Введение. В современных условиях одним из негативных последствий глобализации является усиление ксенофобии во всем мире. Глобализация ускорила миграцию, смешение рас, этносов и культур, религий и обычаев. Возникают и интенсифицируются контакты между представителями различных субкультур (этнических, религиозных, профессиональных, территориальных), которые раньше между собой не контактировали. Часто это приводит к взаимному непониманию, раздражению по поводу обычаев, привычек, образа жизни представителей другой группы. Возникают конфликты за рабочие места, по поводу защиты территориальных интересов, борьба за ресур-

сы, доминирующий язык и т.д.

Своя культура близка и понятна, чужая же вызывает неприятие, страхи даже ненависть к представителям других, непохожих групп.

Ксенофобия является опасным социальным явлением для общества, так как провоцирует и усиливает социальную напряженность, служит мощным фактором роста агрессивности, насилия и преступности. В течение многих лет ксенофобия – одна из самых сложных проблем не только в мире, но и в украинском обществе. В соответствии с отечественной правовой базой все граждане априори имеют одинаковые права и равны перед законом. Также декларируется, что